

Köpa salt i Cádiz

OCH ANDRA BERÄTTELSER

FESTSKRIFT TILL PROFESSOR HENRIK MEINANDER DEN 19 MAJ 2020

---

red. / toim. Henrika Tandefelt, Julia Dahlberg, Aapo Roselius & Oula Silvennoinen

---

Cádizin suolaa

J A M U I T A K E R T O M U K S I A

JUHLAKIRJA PROFESSORI HENRIK MEINANDERILLE 19.5.2020

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ SILTALA – HELSINKI

© KIRJOITTAJAT 2020

ISBN 978-952-234-731-2

TALLINNA RAAMATUTRÜKIKODA 2020

När Amerika var frihetens vagga

Sverige, revolutionen och
den transatlantiska alliansen

CHARLOTTA WOLFF

Amerikas lycka är nära förbunden med hela mänsklighetens lycka. Det kommer att bli en ansedd och trygg fristad för dygd, hederlighet, tolerans, jämlikhet och en rofylld frihet.

GILBERT DE LAFAYETTE, 1777¹

För 2000-talets människa, van vid transatlantiska flyg och vid sociala medier med huvudkontor i Kalifornien, uppstår lätt föreställningen att Nordamerika för 1700-talets européer måste ha varit en mycket fjärran plats. Visst låg Nya Världen långt borta och visst var det otillgängligt – det tog i bästa fall ungefär två veckor att segla över norra Atlanten – och främmande för den största delen av den europeiska befolkningen. Samtidigt var Nordamerika en allt mer fascinerande del av förväntningshorisonten för den nordeuropeiska publik som följde med nyheter, läste tidningar och deltog i den politiska och litterära idédebatten.²

William Penn köper det blivande Pennsylvania av landets ursprungsinvånare på gravyr i Abbé Raynals *Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes*, vol. 9, Pellet, Genève, 1780. Bild: Bibliothèque municipale de Lyon.

Ur ett svenskt och nordiskt perspektiv utgjorde landet bakom Atlanten redan under tidigmodern tid ett Eldorado för orädda pionjärer, koloniserare och bosättare. Under Gustav II Adolfs och Kristinas tid hade en svensk koloni etablerats på den nordamerikanska östkusten. Även om Nya Sverige redan i slutet av 1600-talet införlivats med de engelska kolonierna Pennsylvania, Delaware och New Jersey, uppgick den svensk- och finskspråkiga befolkningen ett århundrade senare till över tvåtusen personer. Då Pehr Kalm vistades i Nordamerika åren 1747–1751 gifte han sig där med änkan till prosten för de svenska församlingarna i Pennsylvania. Hans bok *Resa till Norra Amerika* i tre volymer (1753–1761) vann bred spridning och översattes till tyska, franska, engelska och holländska – återspeglade det sena 1700-talets intresse för resor, främmande växter, exotiska platser, folk och seder – och bidrog till de europeiska föreställningarna om Amerika.

Kalms resa inföll under den europeiska fredsperioden mellan österrikiska tronföljdskriget (1740–1748) och sjuårskriget (1756–1763), som båda avsevärt påverkade den globala geostrategiska balansen. För stormakten Frankrike blev de stora territoriella förlusterna i freden i Paris 1763 en källa till frustration och revanschlystnad. I både Frankrike och Storbritannien medförde krigföringen i kolonierna stora påfrestningar för statskassan.³ De brittiska koloniernas självständighetskamp och slutliga frigörelse innebar i sin tur en geopolitisk omställning vars långsiktiga följder präglade de politiska förväntningshorisonterna i nordvästra Europa ända till mitten av 2010-talet.

För det svenska rikets del gick kontakten till Nordamerika på 1700-talet i många avseenden via Paris. Intressena bakom ett ökat samarbete med den nya nordamerikanska republiken var dock både motstridiga och ideologiskt laddade. I det följande granskas hur Förenta staterna blev en del av svensk utrikespolitik, vilka personliga förhållanden som påverkade den europeiska debatten om det nordamerikanska frihetskriget och vilka följder det hade för den svenska militära och diplomatiska elitens uppfattningar och värderingar.

FRIHET FÖR KOLONIERNA

I början av 1770-talet förändrades såväl Nordamerikas som Sveriges positioner på den politiska världskartan. I Storbritannien, som sedan Parisfreden

1763 hade herraväldet över hela Nordamerikas östkust, blev lord North, som oftast betecknas som tory, i januari 1770 premiärminister efter att landet letts av whig-partiet sedan fredsslutet. Den nya regeringen fick genast åtnjuta ett patriotiskt uppsving i samband med Falklandskrisen samma år. Falklandsöarna eller Malvinerna var ett omtvistat territorium som intresserade Frankrike, Spanien och Storbritannien. Fransmännen hade på Östra Falkland (Malouine orientale/Isla Soledad) etablerat en koloni 1764 som ett par år senare hade överlåtits åt Spanien, medan engelsmännen hade grundat en hamn, Port Egmont, på Västra Falkland (Gran Malvina). I juni 1770 sände guvernören för Buenos Aires fem fregatter till Port Egmont och tvingade engelsmännen att kapitulera. Efter mycket krigsskrammel lyckades Norths regering i början av 1771 på diplomatisk väg tvinga Spanien att återbörda hamnen åt Storbritannien. Falklandskrisen ingav den brittiska regeringen illusioner av styrka, medan den i Frankrike bidrog till hertig Choiseuls fall. Choiseul hade dominerat den franska politiken sedan slutet av 1750-talet och förespråkat en revanschistisk utrikespolitik. Då den åldrande Ludvig XV inte ville inleda ett nytt krig för sin släkting Karl III av Spanien, måste Choiseul lämna sina ministeruppdrag.⁴

Sveriges sändebud i Paris, greve Gustav Philip Creutz (1731–1785), hade haft förtroliga förbindelser med klanen Choiseul, som beskyddats av madame de Pompadour och som också stött kronprins Gustavs planer på en kunglig statskupp i Sverige. Då Ludvig XV möblerade om i ministären fick Creutz anpassa sig och söka den nya utrikesministern hertig d'Aiguillons förtroende via kungens nya mätress madame du Barry och hennes bekanta. Också i Sverige innebar det nya årtiondet politiska omställningar. I februari 1771 avled Adolf Fredrik. Den unge Gustav III emottog sorgebudet i Paris, där han uppehöll sig för att slutföra sin uppfostran men också för att vinna politiska sympatier. Då han i augusti 1772 genomförde sin statsvälvning hälsades denna bland den franska politiska och litterära eliten som en befrielse. I samma veva höjdes statusen på den svenska beskickningen i Paris till ambassad, då Frankrikes vänskap och subsidier var en av hörnstenarna i kungens nya utrikespolitik.⁵

I den samtida idédebatten på bägge sidor om Atlanten åberopades friheten allt mer. Efter Diderots och d'Alemberts *Encyclopédie*, som utkommit i aderton volymer 1751–1772 och sammanfattade hela spektret av upplysningsfilosofernas samhällskritiska ställningstaganden, fortsatte diskussionerna

på nya fronter. Rousseaus *Du Contrat social* från 1762 lyfte fram friheten, jämlikheten och folkets suveränitet som grundprinciperna för en författning. Andra vände blicken mot kolonierna, liksom Cornelis de Pauw i sin *Recherches philosophiques sur les Américains, ou Mémoires intéressants pour servir à l'histoire de l'espèce humaine* (1768–1769). Den mest omtalade anti-kolonialistiska skriften var dock *Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes*, som sammanställt av abbé Thomas Raynal och utkom i flera volymer från och med 1770. Denna tidiga globalhistoria som skarpt kritiserade den europeiska kolonisationen av Ostindien och Amerika och lyfte fram slavhandelns ohyggligheter blev snabbt en bästsäljare. Tiotals upplagor trycktes under de följande åren. Ett exemplar av boken fanns också hos greve Creutz, som personligen umgicks med Raynal och de andra encyklopedisterna i Paris och satte sina unga svenska besökare, bland dem Axel von Fersen d.y. (1755–1810), att studera Raynals verk. Inom några år nådde boken också herrgårdarna Åminne och Fagervik i sydvästra Finland.⁶

Raynals bok fick stort genomslag, framför allt för att den legitimerade de krav på frihet och självstyre som framförts gällande de brittiska kolonierna i Nordamerika. Invånarna i kolonierna, vars befolkning vuxit kraftigt under 1700-talet, var tvungna att betala skatter och acciser utan att de hade någon representation i parlamentet i Westminster. I Massachusetts eskalerade spänningarna i början av 1770 till våldsamheter, som lugnade sig för ett tag då Norths regering drog tillbaka skatterna. Dessa återkom dock indirekt då parlamentet försökte fylla den nordamerikanska marknaden med det brittiska ostindiska kompaniets te, i stället för det billigare holländska te som kolonisterna hellre köpte. Vid den berömda tebjudningen i Boston i december 1773 dumpade en grupp män utklädda till mohawker tre båtlaster te i hamnvattnet. Stärkt av sin popularitet i England genomdrev Norths regering nu en serie repressiva lagar för att bestraffa kolonierna. Bland annat placerades Massachusetts under direkt styre från London. Åtgärderna uppfattades av kolonisterna som kränkningar av naturrätten, koloniernas grundlagar och deras frihet och ledde till att den första nordamerikanska kongressen sammankom, med delegater från tolv av de tretton kolonierna.⁷

Louisa Cathcart, Lady Stormont, vars make var brittisk ambassadör på 1770-talet. Parets bjudningar i Paris besöktes av både den brittiska eliten och sympatisörer för den amerikanska saken. Bild: National Gallery of Scotland.

FÖRKRIGSTIDA LUNCHDIPLOMATI

Även om Skandinavien hade direkta ekonomiska och vetenskapliga förbindelser med Nordamerika gick den politiska kontakten i stor utsträckning via Paris, eftersom det bourbonska Europa med Frankrike i spetsen hade det främsta intresset i att rubba det brittiska väldet över Nordatlanten och Sverige var ekonomiskt och politiskt beroende av Frankrike. Den svenska ambassadören i Paris befann sig därmed på första parterr när det gällde att observera de diplomatiska förvecklingarna och militärpolitiska spekulationerna kring de nordamerikanska koloniernas frigörelse, och mycket av den information han kunde förmedla kom antingen direkt från den franska regeringen eller från den diplomatiska kåren i Paris. I slutändan handlade det om inget mindre än risken att en likadan världsomfattande konflikt som sjuårskriget, med krig till lands och havs i både kolonierna och Europa, skulle upprepa sig.

Som en del av utlännings- och sedlighetsbevakningen följde den franska polisen noga upp de utländska diplomaternas förehavanden i huvudstaden, och då nu en större konflikt hotade blev skuggningen särskilt intensivt. Skuggningsrapporterna för mitten av 1770-talet ger en begränsad men värdefull insikt i diplomatkårens diskussioner under dess varje vecka återkommande lunchmöten. I mitten av december 1774 intresserade sig diplomaterna i Paris mycket för det brittiska parlamentet och kolonierna i Nordamerika, med Raynals *Histoire philosophique* som jämförelseobjekt. Sannolikt vidrörde diskussionen om parlamentet även koloniernas kongress som hade sammanträtt i Philadelphia i september.⁸

I maj samma år hade Ludvig XV avlidit och efterträts av sin sonson, vilket åter påverkade maktbalansen vid det franska hovet. Igen fick greve Creutz vinnlägga sig om att ha goda kontakter till alla rivaliserande fraktioner kring det nya kungaparet, vilket var desto viktigare som det ännu var oklart vilken hållning Ludvig XVI skulle komma att inta till konflikten mellan Storbritannien och de tretton kolonierna. Creutz umgängeskrets i Paris kom nu att omfatta såväl de konservativa kretsarna med de inflytelserika klanerna Polignac och Rohan som den mer liberala aristokratin, hela den diplomatiska kåren och största delen av den litterära och artistiska eliten. Vissa stod honom närmare än andra. Till Creutz närmaste bekanta hörde abbé Raynal själv, den bitske abbé Morellet (som av Voltaire kallades *Mords-les*, ”bit dem”) och

Marmontel samt flera filosofiska personligheter kring Diderots *Encyklopedi*. I dessa kretsar med republikanska sympatier understöddes de amerikanska koloniernas frihetskamp av principiella skäl.⁹

Efter att situationen i Nordamerika med slagen vid Lexington och Concord 1775 hade eskalerat till öppet krig mellan de brittiska trupperna och kolonisterna, intensifierades såväl den politiska debatten som spekulationerna om följderna av konflikten för relationerna mellan de europeiska staterna. Thomas Paines *Common Sense* utkom i januari 1776, och den 4 juli samma år utropade kongressen Förenta staternas självständighet. Medan Ludvig XVI ännu var ovillig att stöda ”rebellerna” militärt pågick en omfattande vapensmuggling från Frankrike till Amerika, då affärsmän och äventyrare som Pierre Caron de Beaumarchais, bättre känd som författare till de samhällskritiska succépjäserna *Barberaren i Sevilla* och *Figaros bröllop*, i hemlighet lät frakta gevär och ammunition till Förenta staternas kontinentala armé under täckmantelfirman Rodrigue Hortalez et Cie, som opererade i samförstånd med amerikanska kongressens hemliga agent i Frankrike Sileas Deane.¹⁰

I slutet av december 1776 kom Benjamin Franklin till Paris för att väcka stöd för den amerikanska saken. Creutz mötte honom kort efter hans ankomst för första gången hos madame Du Deffand och beskrev honom som den mest häpnadsväckande figur man någonsin sett i societeten, med sin pälsmössa, sina stora glasögon och gåtfulla sätt att uttrycka sig.¹¹ Den över sjuttioårige Franklin uppfattades också omedelbart i Paris som en karismatisk och originell person, som skickligt utnyttjade sin egen berömdhet för att väcka sympatier för den dygdiga unga republiken.

Efter sjuårskriget var antiengelska attityder rätt allmänna inom den franska militäradeln. Vid hovet fanns en liten men väl förgrenad grupp officerare som aktivt förespråkade en fransk intervention i Amerika. Till dessa hörde förutom den tidigare ambassadören i London, generallöjtnant greve de Broglie, bröderna Louis de Noailles (1756–1804) – som 1789 genomdrev avskaffandet av adelsprivilegierna i Nationalförsamlingen – och Philippe, furste av Poix (1752–1819), samt Noailles bästa vänner markisen av Lafayette (1757–1834) och greven av Ségur (1753–1830). Noailles och de Poix förekom bland Creutz lunchgäster redan i september 1776. Samma år blev deras äldre kusin markisen av Noailles fransk ambassadör i Storbritannien.¹²

De unga männens ambitioner att ta sig över Atlanten för att strida på amerikanernas sida kvästes länge av deras inflytelserika släktingar i huset Noailles, som även Lafayette tillhörde genom sitt äktenskap. Den upproriske, föräldralöse nittonåringen Lafayette vantrivdes vid hovet men hade ärvt en av Frankrikes största förmögenheter sedan hans far som tjugofemåring slagits ihjäl av en engelsk kanonkula vid Minden 1759. Han beslöt att trotsa sin svärfar, tog värving som generalmajor i den amerikanska armén, köpte ett fartyg styckat med sex kanoner och seglade våren 1777 över Atlanten. Väl i Philadelphia lovade han strida för friheten utan någon lön, och han togs emot av George Washington som en son. Lafayettes äventyr väckte stort uppseende, inklusive i den diplomatiska kåren, och gav en idealistisk och universell relevans åt kriget, som därefter framstätt som ett uppror av inrikespolitisk natur.¹³

Samtidigt som vapensmugglingen pågick för fullt upprätthöll den franska och den brittiska regeringen fortfarande diplomatiska förbindelser. I Paris representerades Georg III av ambassadör William Murray (1727–1796), earl av Mansfield och herre till Stormont i Skottland. Liksom Creutz var Stormont mycket intresserad av litteratur och filosofi, och liksom Creutz var han god vän bland annat med sändebudet för Genève, Jacques Necker, och dennes hustru Suzanne Curchod, som höll en av tidens viktigaste litterära salonger.¹⁴ Den 6 januari 1777 bjöd Creutz hem lord Stormont och dennes unga fru, lady Louisa Cathcart (1758–1843), på lunch tillsammans med parlamentsledamöterna Charles Fox och Thomas Townshend, som bägge tillhörde oppositionen mot kriget, men som trots detta förekom på lady Stormonts bjudningar.¹⁵ Om Stormont offentligt förringade amerikanernas möjligheter att vinna frihetskampen var den brittiska elitens hållning dock klugen, inklusive i det Stormontska hushållet.¹⁶ På en av madame Neckers luncher i maj 1777 uttryckte hertigen av Richmond, tidigare ambassadör i Paris, sitt principiella stöd för Förenta staternas frihet, och på lady Stormonts bjudningar 1777–1778 förekom utöver diplomater och medlemmar av den franska aristokratin även brittiska intellektuella och politiker såsom Edward Gibbon och John Dalrymple, earl av Stair, en skotsk tidigare parlamentsledamot som också Creutz umgicks med och som sympatiserade med amerikanerna.¹⁷ Bland lady Stormonts besökare den 19 mars 1778, dagen innan hennes man lämnade Paris, noterades markisinnan Adrienne de Lafayette, född Noailles, och hennes släkting grevinnan Ségur, vars man fortfarande inte lyckats komma till Amerika.¹⁸

Britternas nederlag vid Saratoga i oktober 1777 gav den amerikanska saken ytterligare trovärdighet, och den diskuterades ivrigt bland diplomaterna då de åt lunch hos Creutz i början av december. Lord Norths regering gjorde nu eftergifter, dock utan att böja sig för kraven på självständighet. Hela vintern spekulerades det om huruvida Frankrike skulle gå med i kriget mot Storbritannien, och allehanda rykten om kriget florerade. Den 6 februari 1778 erkände Ludvig XVI Amerikas Förenta stater, då de två länderna undertecknade ett vänskaps- och handelsavtal samt ett hemligt militärt alliansfördrag. Den 13 mars informerade ambassadör Noailles den brittiska regeringen om alliansfördraget, och den 17 mars bröt Storbritannien de diplomatiska förbindelserna.¹⁹

Nu förändrades hastigt de kretsar som räknades för någonting i Paris. Den 20 mars introducerades Franklin, Deane och Arthur Lee som diplomatiska representanter för Förenta staterna vid det franska hovet, medan lord Stormont tog ett hastigt farväl av sina vänner och lämnade Frankrike utan avskedsaudiens. Hans hästar och vagnar såldes, och hyreskontraktet sades upp. Hamnarna stängdes för trafik på bägge sidor om Engelska kanalen, samtidigt som de första incidenterna mellan franska och engelska fartyg rapporterades. Den 13 april 1778 avseglade en fransk eskader om 12 linjeskepp och fyra fregatter från Toulon. Den leddes av viceamiral greve d'Estaing och hade i uppdrag att bistå amerikanerna i kriget. Om det på våren ännu spekulerats att Storbritannien skulle erkänna Förenta staterna och fientligheterna upphöra, sammandrabbade brittiska och franska fartyg i juli väster om ön Ouessant i Keltiska havet utanför Brest. Det europeiska kriget var ett faktum.²⁰

Frankrikes officiella inträde i konflikten medförde att dess allierade Spanien gick med på Förenta staternas sida i april 1779. Samtidigt återvände Lafayette med fregatten *Alliance* för några månader till Frankrike, nu som en hjälte som fick endast formella reprimander av sin kung. Creutz bjöd honom på lunch den 14 maj 1779 på sitt ambassadörsresidens.²¹ Med tanke på att Lafayette i detta skede uppträdde som företrädare för den amerikanska kontinentalmén var det en anmärkningsvärd gest, som tog Sverige steget närmare det fransk-amerikanska samarbetet.

SVENSKA UNDERSÅTAR I FRIHETSKRIGET

Ur den svenska diplomatens synpunkt innebar det fransk-amerikanska alliansfördraget en ny balansgång. Officiellt var Sverige neutralt, och Gustav III förhöll sig i princip negativt till idén att stöda den amerikanska revolutionen. Det nära förhållandet mellan Sverige och Frankrike rentav svalnade något, då Gustav III antog Katarina II:s inbjudan till ett neutralitetsförbund mellan Ryssland, Sverige och Danmark innan Creutz hann avråda. Emellertid var Frankrike, som betalade en och en halv miljon livres i årliga subsidier, fortfarande Sveriges viktigaste gynnare, och i svenska officerskretsar i Frankrike betraktades kriget i Amerika som ett värdefullt tillfälle att meritera sig. Flera tiotals svenska officerare kom sålunda att delta i kriget, och för de flesta av dem gick vägen via Paris och greve Creutz.²²

Frankrikes första insatser var maritima. Med d'Estaings eskader, som våren 1778 avgick till Antillerna, och de förstärkningar som följde, följde också flera svenska officerare. Största delen av dem var marinofficerare, för vilka kriget i kolonierna var en unik möjlighet att vinna erfarenheter av större sjökrigföring, men även infanterister anslöt sig. Till exempel följde de två pommerska bröderna Stedingk med d'Estaing till Antillerna. Den äldre, Curt (1746–1837), hade tjänstgjort vid regementet Royal Suédois 1766–1773, varefter han uppehållit sig några år i Sverige för att försöka få fart på sin karriär. I slutet av 1778 lyckades han utverka en överstefullmakt i Frankrike, och i denna egenskap fick han befäl över en bataljon som följde d'Estaing till Amerika och deltog i slagen vid Grenada och Savannah. Den yngre brodern, Victor (1751–1823), hade som marinofficer tjänstgjort utomlands redan 1768–1774 och därefter avancerat till major i den svenska skärgårdsflottan. Liksom brodern fick han 1778 tillstånd att gå i fransk tjänst och följde med till Antillerna. För bägge bröderna blev erfarenheten av striderna i Amerika värdefull för deras senare karriär.²³

Ambassadör Creutz var vid det här laget, 1778–1780, överlupen av förfrågningar från svenska officerare. Våren 1780 beslöt den franska regeringen sända över ännu fler trupper till Amerika i form av en expeditionskår ledd av den erfarne generalen greve Rochambeau. Expeditionskåren, som avreste den 2 maj 1780 och skulle förena sig med den amerikanska kontinentalarmén, omfattade över femtusen man. I den ingick fyra infanteriregementen, en kavallerienhet på

sexhundra man och en något mindre artillerienhet som kom att få stor betydelse i den avgörande fransk-amerikanska segern vid Yorktown i oktober 1781.²⁴

I de militära kretsarna var rivaliteten stor om vilka regementen som skulle ingå i expeditionskåren. De tiotals svenskar som vid den här tiden tjänstgjorde i Frankrike var huvudsakligen officerare vid regementena Royal Suédois, Royal Bavière, Royal Deux-Ponts, Anhalt, La Marck och Schombergs dragoner. Av dessa var det enbart Royal Deux-Ponts som kom med i expeditionskåren till Amerika, medan exempelvis Royal Suédois något senare fick delta i operationer vid Gibraltar och Minorca. För individuella officerare med goda referenser ordnades lämpliga poster. Axel von Fersen d.y., som kunde engelska, fick bli adjutant åt general Rochambeau. Också Carl Gustaf Liewen (1748–1809), tidigare officer vid Royal Suédois, nu överste vid Royal Allemand och som åtta år tidigare burit nyheten om Gustav III:s statskupp till Paris, placerades i kåren. Alla rymdes inte med; exempelvis Göran Magnus Sprengtporten (1740–1819) lyckades få oordning i sina affärer och blev trots stora ansträngningar kvar på stranden, och inte heller Gustaf Mauritz Armfelt (1757–1814) fick plats i kåren.²⁵

Creutz fick lägga ned mycket tid på att driva sina landsmäns intressen hos krigsministern markisen av Ségur och meddela om deras förtjänster till Gustav III. I september 1781 räknade han att sammanlagt trettiosex svenska officerare deltagit i kriget, men sannolikt var talet i verkligheten betydligt högre. I och med att konflikten utöver Storbritannien och Förenta staterna involverade även Frankrike, Spanien och de Förenade Nederländerna, expanderade den på världshaven, och under krigets sista år streds även i Indien. Dit sändes bland annat La Marcks regemente, och med det löjtnant Georg Carl von Döbeln (1758–1820), som förgäves försökt komma till Amerika.²⁶

De fransk-amerikanska segrarna i Chesapeakebukten och vid Yorktown i september och oktober 1781 innebar slutet för Storbritanniens anspråk på de tretton staterna. Då nyheten om kapitulationen nådde London bragdes lord Norths regering på fall: efter ett misstroendevotum i mars 1782 tvingades hans regering avgå, och parlamentet röstade för att avsluta kriget i Amerika. Preliminära fredsartiklar ingicks redan i slutet av samma år.²⁷

Pappersexercisen tog dock inte slut med kriget. Tvärtom följde då för den svenska ambassadören och hans sekreterare en hel del korrespondens gällande pensioner och utmärkelser. Exempelvis friherre Johan Hugo Hamilton, sekundöverste vid Royal Suédois, beviljades i slutet av 1782 av Ludvig XVI en

årlig pension på 3 000 livres för sina förtjänster vid belägringen av Gibraltar. Kaptenen vid Schombergs dragoner Johan Henrik Fock fick i november 1783 en pension på 1 500 livres för sina förtjänster i Amerika, ”där han gjort hela kriget på egen bekostnad”. Curt von Stedingk fick vid sin återkomst 1779 Ordre du Mérite Militaire, en utökning av sin årliga pension till 2 000 livres och befattningen som sekundöverste vid Royal Alsace. Hans pension höjdes 1785 ytterligare till 3 800 livres.²⁸

Axel von Fersen d.y. tillhörde samma generation av officerare som nådde överstegraden strax innan de åkte över till Amerika, och liksom Stedingk, Creutz och dennes sekreterare Erik Magnus Staël von Holstein (1749–1802) tillhörde han drottning Marie Antoinettes (1755–1793) vänkrets. Efter fredsslutet köpte han 1783 regementet Royal Suédois för 100 000 livres, ett köp som han delvis finansierade med en ny fransk pension på 20 000 livres årligen. Till hans ställföreträdare som regementschef utsågs hans vän Stedingk, och de två kompletterade varandra väl, då den ena hade pengar och ambitioner och den andra hade fallenhet för intellektuellt och organisatoriskt arbete. Tillsammans delade de bostad i Paris under senare delen av 1780-talet och skötte om varandras affärer.²⁹ I förhållande till Amerika förenades de av att de var de enda svenskar som upptogs i Cincinnatussällskapet, ett amerikanskt brödraskap grundats 1784 för officerare i frihetskriget, med en gren i Frankrike vilken Fersen och Stedingk tillhörde liksom Noailles, Lafayette och otaliga andra adelsmän.

Cincinnatussällskapet, vars namn hänvisade till den romerske militären och statsmannen L. Quinctius Cincinnatus (ca 519–430 f.Kr.) och till republikanska medborgarideal, var inte alldeles oproblematiskt. I Förenta staterna väckte dess aristokratiska och ärftliga karaktär kritik, då dessa drag ansågs oförenliga med den nya republikens demokratiska anda. I Frankrike uppfattades Cincinnatusmedaljen som en symbol för den transatlantiska alliansen, och Ludvig XVI tillät därför att hans officerare bar den vid sidan om franska ordnar. Gustav III däremot, som med frihetstidens partistrider i minne fortfarande fann det republikanska statsskicket motbjudande, godkände inte att hans undersåtar bar medaljen som en åminnelse över ett folks lyckade uppror mot sin regent och klandrade därför Fersen och Stedingk för att de tagit emot utmärkelsen utan hans tillstånd.

Fersen och Stedingk blev djupt förorättade av kungens inställning och protesterade skriftligen. För dem, som spelade kort med Marie Antoinette och

vars karriärer till en anseelig del vilade på kunglig nåd, var det en befängd tanke att medaljen på något sätt var rebellisk, även om de var medvetna om dess ideologiska dimension och Fersens frihetsälskande far – den frihetstida partiledaren som mildt sagt ogillade den gustavianska författningen – uttryckte sin förnöjelse över sonens medalj. För adelsmän som Stedingk, som vid elva års ålder deltagit i pommerska kriget på den svenska sidan trots att hans far varit adjutant hos Fredrik II av Preussen och hans morfar samtidigt stred för denne mot österrikarna vid Prag, var det inget problem att kombinera flera lojaliteter, så länge de var ideologiskt kompatibla. Han förklarade för kungen att Cincinnatussällskapet inte var en orden utan en förening. Slutresultatet blev att Fersen och Stedingk fortsatte att bära sin medalj, men inte i kungens närvaro.³⁰

AVSLUTNING: EN BRÄCKLIG VÄNSKAP?

Trots Gustav III:s principiella misstänksamhet medförde kriget nya utsikter även för Sverige. Redan våren 1779 hade kungen försökt förmå Axel von Fersen d.y. att av den amerikanska kongressen erhålla någon besittning i Nordamerika för Sverige i erkänsla för svenskarnas insatser i kriget och vänskapliga attityd till Förenta staterna, men utan resultat. Därpå lät kungen Creutz enträget uppvakta utrikesminister Vergennes angående möjligheten att få någon ö i Västindien av Frankrike, förhandlingar som den tidigare ambassadören i Stockholm skickligt utnyttjade för att hålla kvar Gustav III i den franska alliansen. Även dessa förhoppningar rann ut i sanden och infriades först genom köpet av det lilla Saint-Barthélemy 1784.³¹

Mera konkreta blev resultaten av de förhandlingar Creutz inledde våren 1782 med de amerikanska representanterna i Paris, efter att det stod klart att Storbritannien inte skulle vinna kriget. Förbindelserna mellan Creutz och de amerikanska diplomaterna intensifierades då Benjamin Franklin i september av kongressen utsågs till ambassadör också hos Gustav III. Förhandlingarna utmynnade i ett vänskaps- och handelsavtal mellan Sverige och Förenta staterna, vilket undertecknades i Paris den 3 april 1783 av ambassadörerna greve Creutz och Franklin. I och med avtalet blev Sverige den tredje staten och det första icke-krigförande landet som erkände den nya republiken.³²

Vänfaps och Handels Tractat

Emellan

Hans Maj:t Konungen af Sverige

Och

The Förente Staterne i Norra America,

Affluten i Paris then 3 April 1783,

Ratificerad Stockholms Slott then 23 Maji 1783,

Och uti Congressen af Förente Staterne i America
then 29 Julii samma år.

*****

Traité d'Amitié et de Commerce

Entre

SA MAJESTÉ LE ROI DE SUÈDE

Et

LES ÉTATS UNIS DE L'AMÉRIQUE
SEPTENTRIONALE,

Conclu à Paris le 3 d'Avril 1783,

Ratifié à Stockholm le 23 Mai 1783,

Et au Congrès des États Unis de l'Amérique
le 29 Juillet la même année.

Cum Gratia & Privilegio S:æ R:æ Maj:tis.

STOCKHOLM, Tryckt i Kongl. Tryckeriet, 1785.

Vänfaps- och handelstraktat mellan Sverige och Förenta staterna slöts våren 1783 och undertecknades i Paris av Gustav Philip Creutz och Benjamin Franklin.
Bild: Kungliga Biblioteket, Stockholm.

I och med att det slutliga fredsavtalet undertecknades i Paris i september 1783 erkändes Förenta staterna också av Storbritannien. Erkännandet innebar en minskning av Storbritanniens dominans över Nordatlanten, men till Frankrikes förtrytelse behöll Storbritannien fortfarande Kanada. Den fransk-amerikanska alliansen från 1778 började också ganska snart ifrågasättas i Förenta staterna, där vissa kretsar, måna om landets oavhängighet, oroade sig för att alliansfördragets militära artiklar inte var tidsbundna, och efter franska revolutionen sades alliansen upp.

Under den process som hade lett till Förenta staternas självständighet och det svensk-amerikanska vänskapfördraget hade Sverige intagit en tveetydig position. Sveriges ambassadör Creutz och de svenska officerarna i fransk tjänst förhöll sig allmänt taget mycket mer förbehållslöst till samarbete med amerikanerna än den antirepublikanskt stämde Gustav III, vars politik gick ut på att samtidigt utnyttja Frankrike för subsidier och hålla Sverige utanför konflikten med Storbritannien. Detta ledde till en dubbel attityd av officiell neutralitet och *de facto* militärt samarbete med Frankrike.

I denna process hade de enskilda personerna stor betydelse: Creutz, med sina kontakter till encyklopedisterna och Raynal, societetsmannen Franklin som vann fransmännens hjärtan, den unge Lafayette som erövrade amerikanernas förtroende, och Fersen och Stedingk som fungerade som förenande länkar mellan de amerikanska, franska och svenska officerskretsarna. Våren 1783, kort efter att handelstraktaten undertecknats, utnämndes Creutz till kanslipresident och blev hemkallad från Paris efter tjugo år utomlands. Han efterträddes av Staël. År 1785, samma år Creutz dog, efterträddes Franklin av Thomas Jefferson (1743–1826) som ambassadör i Paris. Härmed skedde ett generationsskifte, då de två erfarna diplomater som förhandlat fram vänskapstraktaten avlägsnade sig från scenen. Det är kanske talande att Franklin inte fick någon omedelbar efterträdare i Sverige, då Förenta staternas följande diplomatiska representant i Stockholm utsågs först 1814.

Med frihetskriget och erfarenheterna därav trädde Amerika in på förväntningshorisonten som frihetens hemvist. Den franska och svenska officerskårens iver att få delta i kriget hade sannolikt också andra orsaker än enbart pragmatiska och karriärsrelaterade: frihetskriget erbjöd också ett svar på den längtan efter heroism och individuell framgång som de nya republikanska medborgaridealerna väckt. Koloniernas frigörelse hade på allvar fört in Amerika i den

europiska veckopressen och samhällsdebatten, och därmed fick också nya begrepp och samhällsuppfattningar synlighet. Förutom mer eller mindre bestående förändringar i balansen mellan staterna medförde kriget allt tydligare förskjutningar i de politiska medborgaridealerna. Från och med 1760- och 1770-talet förknippades dessa allt mer med individens frihet och dygd oberoende av börd och stånd, och dessa samma ideal kom också i hög grad att styra de nord-europeiska uppfattningarna om Nordamerika under de två sekel som följde.

När Amerika var frihetens vagga. Sverige,
revolutionen och den transatlantiska alliansen

315–331

- 1 "Le bonheur de l'Amérique est intimement lié au bonheur de toute l'humanité. Elle va devenir le respectable et sûr asile de la vertu, de l'honnêteté, de la tolérance, de l'égalité et d'une tranquille liberté." Lafayette till Adrienne de Noailles, 7.6.1777, cit. André Maurois, *Adrienne, ou La vie de Mme de La Fayette*, Paris: Hachette 1960, s. 79.
- 2 Angående begreppet förväntningshorisont, se Reinhart Koselleck, *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 1979, s. 349–375.
- 3 Olivier Chaline, *Les armées du roi. Le grand chantier, XVIIe–XVIIIe siècle*, Paris: Armand Colin 2016, s. 216–217; Martine Acerra & André Zysberg, *L'essor des marines de guerre européennes 1680–1790*, Paris: SEDES 1997, s. 79–89; Paul Langford, *A Polite and Commercial People: England 1727–1783*, Oxford: Oxford University Press 1989, s. 695.
- 4 Langford, *A Polite and Commercial People*, s. 525; Michel Antoine, *Louis XV*, Paris: Fayard 1989, s. 916–922.
- 5 Gunnar Castrén, *Gustav Philip Creutz*, Borgå & Stockholm: Schildt & Bonnier 1917, s. 226–231, 240; Creutz till Gustav III, 20.9.1772, Voltaire till Gustav III, 16.9.1772, Madame du Barry till Carl Fredrik Scheffer 16.9.1772, cit. Comte de Creutz, *La Suède & les Lumières. Lettres de France d'un Ambassadeur à son Roi*, utg. Marianne Molander Beyer, Paris: Michel de Maule 2006, s. 76–84; Charlotta Wolff, *Vänskap och makt. Den svenska politiska eliten och upplysningstidens Frankrike*, SLS 676, Helsingfors 2005, s. 199.
- 6 H. Arnold Barton, *Count Hans Axel von Fersen. Aristocrat in an Age of Revolution*, Boston: Twayne 1975, s. 14, 32; Magnus Björkenheim, *Äldre fransk litteratur på herrgårdar i Finland*, Helsingfors: Söderström & Co, 1929, s. 164; Wolff, *Vänskap och makt*, s. 205, 214, 240, 254; Charlotta Wolff, "Un admirateur des philosophes modernes: the networks of Swedish ambassador Gustav Philip Creutz in Paris, 1766–1783", *Networks of Enlightenment. Digital approaches to the Republic of Letters*, red. Chloe Edmondson & Dan Edelstein, Oxford: Voltaire Foundation 2019, s. 177, 191, 193.
- 7 Jonathan Israel, *The Expanding Blaze: How the American Revolution Ignited the World, 1775–1848*, Princeton & Oxford: Princeton University Press 2017, s. 25–35.
- 8 Jean-François Dubost, "Les étrangers à Paris au siècle des Lumières", *La ville promise. Mobilité et accueil à Paris (fin XVIIe–début XIXe siècle)*, red. Daniel Roche, Paris: Fayard 2000, s. 221–288; Wolff, *Vänskap och makt*, s. 213; Antoine Lilti, *Le monde des salons. Sociabilité et mondanité à Paris au XVIIIe siècle*, Paris: Fayard 2005, s. 126–133; Wolff, "Un admirateur des philosophes modernes", s. 173–200.
- 9 Wolff, *Vänskap och makt*, s. 200; Castrén, *Gustav Philip Creutz*, s. 329, 338–340, 354–355; Wolff, "Un admirateur des philosophes modernes", s. 182–183.
- 10 Jean-Pierre de Beaumarchais, *Beaumarchais. Le voltigeur des Lumières*, Paris: Gallimard 1996, s. 48–52; Raymond Bourgerie & Pierre Lesouef, *Yorktown. La France offre l'indépendance à l'Amérique*, Paris: Economica 1992, s. 15; Israel, *The Expanding Blaze*, s. 48–50.
- 11 "Han bar på huvudet en pälsmössa som såg ut som en muff och som gick ned ända till ögonen, och på näsan ett par enorma glasögon. Han har lagt sig till med denna utstyrel sedan han fick en ögoninflammation. Han är mycket tystlåten och svarar med sentenser." Creutz till Carl Fredrik Scheffer, 5.1.1777, *Creutz, La Suède & les Lumières*, s. 237; sv. övers. Marianne

- Molander Beyer, cit. Gustav Philip Creutz, *Dikter och brev*, red. Horace Engdahl & Marianne Molander Beyer, Stockholm: Svenska Akademien 2010, s. 244.
- 12 Polisrapport 4.10.1777, Contrôle des étrangers (CE), vol. 12, Archives du Ministère des Affaires Étrangères (MAE), La Courneuve.
  - 13 Louis Philippe de Ségur, *Mémoires ou Souvenirs et anecdotes*, vol. 1, Paris 1826, s. 120–129; Bernard Vincent, *Lafayette*, Paris: Gallimard 2014, s. 21–48; Laura Auricchio, *The Marquis: Lafayette Reconsidered*, New York: Vintage Books, 2015, s. 31–36; Maurois, *Adrienne*, s. 63–73; polisrapport 18.4.1777, CE, vol. 15, MAE.
  - 14 Madame Du Deffand till Horace Walpole, 20.5.1775, *Electronic Enlightenment Scholarly Edition of Correspondence*, utg. Robert McNamee et al., vers. 3.0, University of Oxford, 2018, <https://doi.org/10.13051/ee:doc/vichmaHP0020493a1c>.
  - 15 Polisrapport 10.1.1777, CE, vol. 14, MAE.
  - 16 Beaumarchais till Vergennes, 3.5.1776 och 15.4.1777, *Electronic Enlightenment*, <https://doi.org/10.13051/ee:doc/beaupiVF2730104a1c>, <https://doi.org/10.13051/ee:doc/beaupiVF2730029a1c>.
  - 17 Polisrapporter 30.5.1777, CE, vol. 15, och 3.10.1777, CE, vol. 18, MAE.
  - 18 Polisrapport, odaterad (19.3.1778), CE, vol. 21, MAE.
  - 19 Polisrapport 12.12.1777, CE, vol. 19, MAE; Bourgerie & Lesouef, *Yorktown*, s. 18–19.
  - 20 Polisrapporter 27.3.1778, 3.4.1778, 14.4.1778, CE, vol. 21, MAE; Bourgerie & Lesouef, *Yorktown*, s. 19.
  - 21 Polisrapport 21.5.1779, CE, vol. 29, MAE.
  - 22 Castrén, *Gustav Philip Creutz*, s. 272; Olof Jägerskiöld, *Den svenska utrikespolitikens historia II:2. 1721–1792*, Stockholm: Norstedts, 1957, s. 280–286.
  - 23 Wolff, *Vänskap och makt*, s. 182; Hans Norman, ”Victor C E B H Stedingk, von (v Steding)”, *Svenskt biografiskt lexikon*, vol. 33, Stockholm, 2007–2011, s. 184, urn:sbl:20044.
  - 24 Bourgerie & Lesouef, *Yorktown*, s. 33; Scipion de Castries, *Souvenirs maritimes*, utg. Gérard de Colbert-Turgis, Paris: Mercure de France 1997, s. 166.
  - 25 Margareta Beckman, *Under fransk fana! Royal Suédois – svenskt regemente i fransk tjänst 1690–1791*, Stockholm: Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek 1995, s. 56–64; Johanna Ilmakunnas, *Ett ståndsmässigt liv. Familjen von Fersens livsstil på 1700-talet*, SLS 771, Helsingfors & Stockholm, Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis 2012, s. 100.
  - 26 Creutz till Gustav III, 28.9.1781, cit. Arvid Hultin, *Gustaf Filip Creutz. Hans levnad och vittra skrifter*, SLS 61, Helsingfors 1913, s. 304; Norman, ”Victor C E B H Stedingk”, s. 184.
  - 27 Langford, *A Polite and Commercial People*, s. 554–555.
  - 28 Wolff, *Vänskap och makt*, s. 182–184.
  - 29 Castrén, *Gustav Philip Creutz*, s. 351; Ilmakunnas, *Ett ståndsmässigt liv*, s. 103–107.
  - 30 [Curt von Stedingk], *Mémoires posthumes du feld-maréchal comte de Stedingk*, utg. Magnus Björnstjerna, Paris: Arthus-Bertrand 1845, s. 67–70; Barton, *Count Hans Axel von Fersen*, s. 45–46; Wolff, *Vänskap och makt*, s. 319–321.
  - 31 Castrén, *Gustav Philip Creutz*, s. 278–279.
  - 32 Creutz, *La Suède & les Lumières*, s. 533–534; Jägerskiöld, *Den svenska utrikespolitikens historia II:2*, s. 286; Castrén, *Gustav Philip Creutz*, s. 280–281.